

**МІНІСТЕРСТВО ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ МЕДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені О.О. БОГОМОЛЬЦЯ**

РАЗУМНА АЛЛА ГРИГОРІВНА

УДК 378.22.015.31:616-051:[502/504](043.5)

**ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ
МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ МЕДИЧНОЇ ГАЛУЗІ
У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти
(011 – освітні, педагогічні науки)

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ – 2020

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Харківській медичній академії післядипломної освіти, Міністерство освіти і науки України, м. Харків.

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор
Касьянова Олена Миколаївна,
Харківська медична академія післядипломної освіти,
завідувач кафедри педагогіки, філософії
та мовної підготовки, м. Харків.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Ковчина Ірина Михайлівна,
Національний педагогічний університет
імені М.П. Драгоманова, професор кафедри
політичної психології та соціально-правових
технологій факультету психології, м. Київ;

кандидат педагогічних наук, доцент
Гуменюк Ольга Михайлівна,
Львівський національний медичний університет
імені Данила Галицького, доцент кафедри
стоматології дитячого віку, м. Львів.

Захист відбудеться « 27 » серпня 2020 р. о 12.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.003.10 у Національному медичному університеті імені О. О. Богомольця за адресою: проспект Перемоги, 34, м. Київ, 03680.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Національного медичного університету імені О. О. Богомольця Міністерства охорони здоров'я України (вул. Зоологічна, 1, м. Київ, 03057).

Автореферат розісланий « 24 » липня 2020 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

П. В. Микитенко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Інтеграція України у світовий освітній простір спонукає в підготовці фахівців медичної галузі орієнтуватися на міжнародні стандарти системи охорони здоров'я, які стають важливими орієнтирами у змінах і реформах професійної освіти та відповідають положенням, визначеним у законах України про вищу освіту й охорону здоров'я.

Сучасна медична освіта орієнтується на підготовку лікаря, здатного до усвідомленої, відповідальної, сумлінної та ефективної професійної діяльності, що зумовлює її спрямованість на формування професійної компетентності фахівця (О. М. Касьянова, Б. А. Сусь, О. В. Чалий та ін.), перманентне вдосконалення підготовки та перепідготовки фахівця протягом усього його професійного життя (І. М. Ковчина, Я. А. Кульбашна, І. А. Сліпухіна, Н. В. Стучинська, .. та ін.), а також потребує становлення професійної ідентичності як невід'ємного складника професіоналізму фахівця (Е. Ф. Зеєр, Ю. П. Поварьонков та ін.). Однак соціологічні, психолого-педагогічні дослідження у сфері охорони здоров'я дають підстави констатувати наявність проблем, пов'язаних із професійною ідентифікацією фахівців, а саме кризу ідентичності, маргіналізацію, професійне вигорання тощо (О. П. Єрмолаєва, О. Є. Поліванова та ін.); залишаються недостатньо дослідженими особливості та умови цілеспрямованого педагогічного формування професійної ідентичності майбутніх лікарів у процесі навчання в закладах вищої освіти, його концептуальна та методична база.

Це дає змогу окреслити основні суперечності, що визначають актуальність порушеної теми, а саме між:

- реальним і бажаним рівнями сформованості професійної ідентичності майбутніх фахівців медичної галузі;
- недостатньою розробленістю проблеми цілеспрямованого педагогічного формування професійної ідентичності майбутніх фахівців медичної галузі в освітньому процесі закладу вищої освіти та провідною роллю професійної ідентичності в становленні професіоналізму майбутніх фахівців;
- практичною необхідністю формування професійної ідентичності студентів в освітньому процесі вищої школи й відсутністю розробленого методичного забезпечення цього процесу.

Визначені суперечності виокремили проблему формування професійної ідентичності майбутнього фахівця медичної галузі на етапі освітньо-професійної підготовки та зумовили вибір теми дослідження **«Формування професійної ідентичності майбутніх фахівців медичної галузі у закладах вищої освіти»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційна робота виконана відповідно до плану науково-дослідної роботи кафедри педагогіки, філософії та мовної підготовки Харківської медичної академії післядипломної освіти «Забезпечення якості післядипломної медичної освіти на основі компетентнісного підходу». Тему дисертації затверджено на засіданні вченої ради Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди (протокол № 7 від 04.12.2015), узгоджено рішенням бюро Міжвідомчої ради з координації досліджень у галузі освіти, педагогіки і психології (протокол № 3 від 29.05.2018), уточнено на засіданні вченої ради Національного медичного університету імені О. О. Богомольця (протокол № 7 від 11.04.2019).

Мета дослідження полягає в розробленні, науковому обґрунтуванні та експериментальній перевірці моделі формування професійної ідентичності в майбутніх фахівців медичної галузі в закладах вищої освіти.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення *таких завдань*:

1. Розкрити значущість професійної ідентичності майбутніх фахівців медичної галузі, її сутність, специфіку, зміст і структуру на підставі комплексного аналізу наукових і науково-практичних досліджень.

2. Визначити основні психолого-педагогічні характеристики, механізми, чинники та етапи процесу формування професійної ідентичності майбутніх фахівців медичної галузі під час їх підготовки в закладах вищої освіти.

3. Розробити психолого-педагогічний інструментарій (критерії, показники) для діагностики рівня сформованості професійної ідентичності майбутніх фахівців медичної галузі та з'ясувати стан сформованості професійної ідентичності в майбутніх фахівців медичної галузі на різних етапах їхньої професійної підготовки.

4. Обґрунтувати та розробити модель формування професійної ідентичності майбутніх фахівців медичної галузі в закладах вищої освіти.

5. Експериментально перевірити ефективність реалізації моделі формування професійної ідентичності майбутніх фахівців медичної галузі в закладах вищої освіти.

Об'єктом дослідження є процес професійної підготовки майбутніх фахівців медичної галузі в закладах вищої освіти.

Предметом дослідження є формування професійної ідентичності майбутніх фахівців медичної галузі в закладах вищої освіти.

Для реалізації визначених завдань застосовано такі **методи дослідження**: *теоретичні* – аналіз психолого-педагогічної літератури з проблеми дослідження, теоретичне моделювання критеріїв сформованості професійної ідентичності та процесу формування професійної ідентичності в умовах

освітнього процесу вищої медичної школи; *емпіричні* – спостереження, анкетування, бесіда, опитування, тестування, педагогічний експеримент, експертне оцінювання; *методи математичної статистики* – описові статистики, критерії статистичного висновку (t-Ст'юдента, T-Вілкоксона, ϕ^* -Фішера) із застосуванням статистичного пакету Statistica 6.1.

Експериментальною базою дослідження стали Харківська медична академія післядипломної освіти (м. Харків), Харківський національний медичний університет (м. Харків), Дніпропетровська медична академія (м. Дніпро), Одеський національний медичний університет (м. Одеса), Івано-Франківський національний медичний університет (м. Івано-Франківськ).

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що

- *вперше* схарактеризовано структуру професійної ідентичності майбутніх фахівців медичної галузі; визначено критерії, показники, рівні сформованості професійної ідентичності майбутніх фахівців медичної галузі; розроблено модель формування професійної ідентичності майбутніх фахівців медичної галузі в закладах вищої освіти;

- *набули подальшого розвитку* підходи до трактування змісту професійної ідентичності майбутніх фахівців; діагностичний інструментарій для визначення рівня сформованості професійної ідентичності майбутніх фахівців медичної галузі;

- *уточнено* поняття професійної ідентичності майбутнього фахівця медичної галузі завдяки його виокремленню з-поміж інших варіантів професійної ідентичності, визначено ознаки їх диференціації.

Теоретичне значення дослідження полягає у встановленні структури й змісту професійної ідентичності майбутнього фахівця медичної галузі, урізноманітненні підходів до розв'язання завдань формування професійної ідентичності майбутнього фахівця медичної галузі в умовах освітнього процесу вищої медичної школи; збагаченні дидактики теоретичними положеннями про професійну ідентичність як мету професійної освіти; обґрунтуванні моделі формування професійної ідентичності, вдосконаленні наявних концепцій підготовки фахівців медичної галузі в закладах вищої освіти.

Практичне значення дослідження полягає в застосуванні в професійній підготовці майбутніх фахівців медичної галузі діагностичного інструментарію для визначення стану сформованості їхньої професійної ідентичності, упровадженні моделі цілеспрямованого формування професійної ідентичності майбутніх фахівців медичної галузі в умовах закладу вищої освіти, розробленні й реалізації програм семінарів-тренінгів для поглиблення рефлексивного усвідомлення загальної професійної ідентичності та поетапного формування її парціального складу в майбутніх фахівців медичної галузі; упровадженні

навчально-методичних рекомендацій для викладання навчальних дисциплін з орієнтацією на поетапне формування професійної ідентичності майбутніх фахівців; розробленні методичних рекомендацій для створення релевантного навчально-професійного середовища, що актуалізує формування професійної ідентичності майбутніх фахівців медичної галузі; використанні результатів дослідження в системі професійної орієнтації майбутніх абітурієнтів, в уточненні й доповненні чинних навчальних планів і програм закладів вищої медичної освіти, розробленні факультативних курсів і семінарів-тренінгів для майбутніх фахівців медичної галузі, удосконаленні навчальних програм у системі підвищення кваліфікації лікарів-педагогів закладів вищої медичної освіти, створенні програм профілактики професійних деформацій особистості в лікарів-практиків шляхом актуалізації їхньої професійної ідентичності.

Особистий внесок автора в *концептуальному плані* полягає в обґрунтуванні моделі формування професійної ідентичності майбутніх фахівців медичної галузі в педагогічному процесі вищої медичної школи [5; 8; 9]; у *науково-методичному плані* – у розробленні діагностичного інструментарію (зокрема й авторських методик) для визначення стану професійної ідентичності майбутніх лікарів, кваліметричної моделі діагностики навчального процесу щодо створення педагогічних умов формування професійної ідентичності майбутніх фахівців медичної галузі [1; 3]; у *практичному плані* – у підготовці методичних матеріалів для проведення семінарів-тренінгів професійної ідентичності студентів, методичних рекомендацій для формування професійної ідентичності в процесі викладання навчальних дисциплін, методичних рекомендацій для організації релевантного навчально-професійного середовища з формування професійної ідентичності, які можуть бути впроваджені в освітній процес закладів вищої та післядипломної медичної освіти [2; 3; 4; 26].

Апробація й упровадження результатів дослідження проходили на базі лабораторії соціологічних та психологічних досліджень навчально-наукового інституту якості освіти Харківського національного медичного університету; Івано-Франківського національного медичного університету через запровадження в освітній процес авторських методичних рекомендацій щодо формування професійної ідентичності в умовах освітнього процесу; Одеського національного медичного університету на кафедрі філософії та біоетики; Дніпропетровської медичної академії на кафедрі соціальної медицини, організації та управління охороною здоров'я під час викладання дисциплін «Соціальна медицина, організація охорони здоров'я (включаючи біостатистику та економіку охорони здоров'я)», а також Харківської медичної академії післядипломної освіти з метою забезпечення методичної готовності

викладачів до формування професійної ідентичності майбутніх фахівців медичної галузі в закладах вищої освіти.

Основні положення дисертації й результати дослідження обговорювалися на 6 міжнародних, 2 всеукраїнських з міжнародною участю, 7 всеукраїнських та 5 регіональних науково-практичних конференціях протягом 2011–2020 рр. (Харків, Чернігів, Івано-Франківськ, Тернопіль, Дніпро, Одеса, Запоріжжя та ін.).

Результати дослідження обговорювалися й були визнані актуальними на засіданнях кафедри педагогіки, філософії та мовної підготовки Харківської медичної академії післядипломної освіти та на науково-методичному семінарі, за наслідками якого було опубліковано статті в збірниках доповідей.

Публікації. Результати дослідження висвітлено у 28 наукових публікаціях: 3 навчально-методичних посібниках (із них 2 посібники у двох частинах), 4 статтях, включених Міністерством освіти і науки України до переліку фахових видань, 1 статті в закордонному періодичному виданні, 18 публікаціях у збірниках конференцій і семінарів, 2 статтях в інших виданнях.

Структура та обсяг дисертації. Робота містить анотації, викладені українською та англійською мовами, складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного з них та загальних висновків, списку використаних джерел (388 найменувань, з них 15 – іноземними мовами) та 5 додатків. Загальний обсяг тексту становить 213 сторінок, із них 193 сторінки основного тексту. Робота містить 37 таблиць і 29 рисунків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано вибір теми, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет дослідження; розкрито наукову новизну та практичне значення одержаних результатів; наведено відомості про впровадження й апробацію результатів дослідження, особистий внесок здобувача, публікації автора, структуру та обсяг дисертації.

У першому розділі «**Теоретичні основи формування професійної ідентичності майбутніх фахівців медичної галузі**» розкрито теоретичні засади формування професійної ідентичності майбутніх фахівців медичної галузі.

Проведений аналіз наукових праць, що стосуються феномену професійної ідентичності, дав змогу:

- визначити сутність професійної ідентичності як суб'єктивну тотожність особистості із соціальною групою професіоналів та собою як професіоналом, власної професійно спрямованої діяльності з професійною діяльністю фахівців визначеної галузі (Г. В. Гарбузова, О. П. Єрмолаєва,

Е. Ф. Зеєр, Л. В. Зливков, Л. Н. Іванова, Є. О. Клімов, М. М. Марусинець, Ю. П. Поварьонков, К. М. Шамлян, О. Р. Фонарьов та ін.);

- окреслити внутрішню структуру професійної ідентичності – соціальну та особистісну складові, аксіологічний, когнітивний, афективний і поведінковий компоненти (Є. П. Белінська, М. Й. Боришевський, А. Г. Васюк, М.А. Габдулін, О.В. Денисова, М.І. Попіль, Л.В. Шнейдер, Ю.А. Юдчиць та ін.);

- обґрунтувати підстави для побудови моделі та методики формування професійної ідентичності, до яких віднесено:

- теоретичні засади *формування фахівця в закладі вищої освіти, що визначаються концепціями педагогічного процесу у вищій школі, сензитивністю студентського віку щодо особистісно-професійного самовизначення та розвитку* (А.М. Алексюк, І.Д. Бех, Л.А. Дзюба, О.М. Касьянова, О.М. Кокун, І.М. Ковчина, З.Н. Курлянд, В.І. Лозова, О.І. Савченко, В.А. Сластьонін, І.С. Якиманська);

- теоретичні основи *медичної освіти та фахової підготовки майбутнього фахівця медичної галузі* (В. А. Аверін, О. В. Денисова, Н. Ю. Єсенкова, І. В. Кахно, Я. А. Кульбашна, Н. В. Стучинська, С. І. Тихолаз, М. М. Філоненко, Я. В. Цехмістер);

- психолого-педагогічні концепції формування професійної ідентичності як *психолого-педагогічного феномену* (А. С. Борисюк, Г. В. Гарбузова, О.В. Завалевська, В. Л. Зливков, Т. В. Мищенко, Ю. В. Поварьонков, Н. С. Пряжніков, О. Є. Трандіна);

- результати досліджень, присвячених формуванню професійної ідентичності студентів-медиків (О. М. Гуменюк, О. А. Неловкіна-Берналь; А. В. Перепелиця, І. М. Фадєєва).

Теоретичний аналіз проблеми формування професійної ідентичності фахівців медичної галузі показав відсутність серед науковців єдності в поглядах на те, чи притаманна відповідна ідентичність студентові: низка дослідників, з якими ми погоджуємося, вважає її феноменом, що може бути сформований у період студентства та надалі змінюватись у процесі професійної підготовки (Е. Ф. Зеєр, Л. Б. Шнейдер та ін.), інші ж вважають її надбанням винятково актуального професіонала, залученого в безпосередню соціальну професійну діяльність (О. О. Волкова, О. Р. Фонарьов та ін.)

На підставі теоретичного аналізу визначено такі теоретичні основи формування професійної ідентичності майбутніх фахівців медичної галузі в закладі вищої освіти:

- реалізація студентоцентрованого, особистісного, компетентнісного підходів до організації навчального процесу в медичній освіті;

- забезпечення реалізації принципів і методів поетапної підготовки сучасних фахівців медичної галузі, орієнтованої на світові стандарти медичної освіти;

- актуалізація усвідомлення студентами власної суб'єктності в опануванні професії та реалізації професійної діяльності як сучасними фахівцями медичної галузі: формування науково-природничого та професійного світогляду, комунікативної компетентності, деонтологічної установки, усвідомлення власних навчально-пізнавальних ресурсів опанування професії та саморозвитку в ній;
- урахування структурного та динамічного аспектів формування професійної ідентичності фахівців медичної галузі.

У другому розділі дисертації «**Наукове обґрунтування, зміст та модель формування професійної ідентичності майбутніх фахівців медичної галузі**» схарактеризовано структурний і динамічний *модуси* професійної ідентичності, розроблено *структурно-функціональну модель* формування професійної ідентичності майбутніх фахівців медичної галузі у закладі вищої освіти, обґрунтовано (критерії, показники, рівні сформованості) та розроблено змістовий та процедурний склад психолого-педагогічного діагностичного інструментарію для виявлення стану сформованості професійної ідентичності в майбутніх фахівців медичної галузі у закладі вищої освіти.

Підставами для диференціації складу професійної ідентичності (структурний модус) визначено такі: 1) логічна структура – суб'єкт («професійне Я») і предикат («професійне Мое»); 2) система ставлень – до себе, до професії та професійної спільноти; 3) предмет ідентифікації – професійна діяльність (склад професійної компетентності) і професійна спільнота (приналежність); 4) соціальний та особистісний аспекти; 5) психологічні компоненти – аксіологічний, когнітивний, афективний і поведінковий.

У свою чергу психолого-педагогічні особливості динаміки професійної ідентичності (динамічний модус) полягають у такому: 1) процеси, що забезпечують її формування, становлення та розвиток (ідентифікація, автентизація, самоідентифікація), процеси її функціонування (актуалізація, стабілізація); 2) психолого-педагогічні чинники формування та функціонування (професійні комунікація, навчання, рефлексія, практика).

Структурно-функціональна модель формування професійної ідентичності майбутніх фахівців медичної галузі в закладі вищої освіти (рис. 1) містить цільовий, змістовий, формально-процесуальний, результативний та оцінний блоки, де:

1) *цільовий блок* визначає очікуваний результат як сформованість професійної ідентичності майбутніх фахівців медичної галузі (МФМГ) – загального, навчально-професійного, фахового підвидів та аксіологічного, когнітивного, емоційного та поведінкового компонентів;

2) *концептуальний блок* визначає наукові підстави визначення сутності, чинників, механізмів, педагогічних підходів до формування;

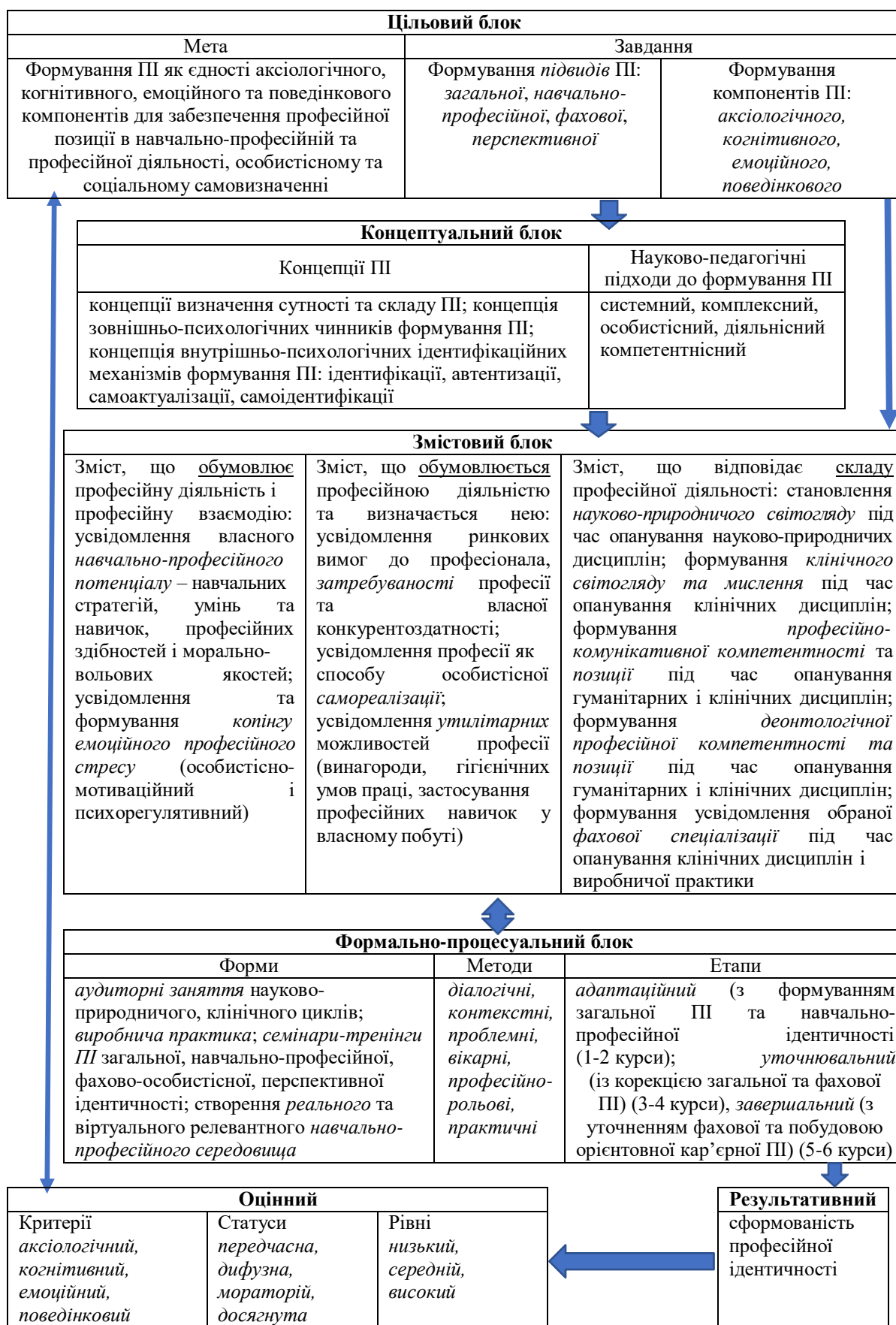

Рис. 1. Модель формування професійної ідентичності майбутнього фахівця медичної галузі в ЗВО

3) *змістовий і формально-процесуальний блоки* окреслюють педагогічний зміст, форми, методи та етапи формування;

4) *оцінний блок містить* критерії, що відповідають психологічному складу професійної ідентичності (аксіологічний, когнітивний, емоційний, поведінковий); статуси професійної ідентичності (мораторій, передчасна, дифузна, досягнута ідентичність); рівні сформованості професійної ідентичності (низький, середній, високий);

5) *результативний блок* визначає сформованість професійної ідентичності майбутніх фахівців медичної галузі та її відповідність очікуваним характеристикам та параметрам.

У третьому розділі **«Експериментальна перевірка ефективності реалізації моделі формування професійної ідентичності майбутніх фахівців медичної галузі у закладах вищої освіти»** розкрито основні напрями, зміст і результати *констатувального дослідження* стану сформованості професійної ідентичності в студентів 1–6 курсів медичного закладу вищої освіти та стану освітнього процесу щодо створення педагогічних умов формування професійної ідентичності, а також *формуального дослідження* ефективності моделі формування професійної ідентичності майбутніх фахівців медичної галузі (студенти 1, 3 та 6 курсів медичних закладів вищої освіти). Науково-дослідною роботою було охоплено 475 студентів 1–6 курсів і 69 викладачів.

Констатувальне дослідження навчального процесу в закладах вищої освіти показало, що в підготовці фахівців медичної галузі формування професійної ідентичності відбувається як процес, що супроводжує формування професійної компетентності і не є предметом цілеспрямованої педагогічної діяльності. Результати досліджень за допомогою кваліметричної моделі виявили, що реалізація потенціалу формування професійної ідентичності поступово зростає від 25 % на першому курсі до 54 % на шостому, що викликано особливостями професійного змісту та посиленням уваги до професійної ідентичності на час завершення навчання в закладах вищої освіти. Загальний рівень сформованості професійної ідентичності відзначається тим, що значна кількість студентів першого (48 %), другого (45 %) і третього (56 %) курсів має низький рівень професійної ідентичності, нижча частка середнього рівня сформованості професійної ідентичності (33 %) у студентів третього курсу, найвища частка середнього рівня професійної ідентичності у студентів п'ятого курсу (52 %). З першого по другий курс рівень сформованості професійної ідентичності зростає. На третьому курсі відзначається певний спад загального рівня професійної ідентичності, на четвертому, п'ятому та шостому – підйом. Статуси професійної ідентичності майбутніх фахівців відрізняються незрілістю, компонентний склад не розвивається повною мірою.

На кожному з курсів ідентифікація з професією здебільшого зовнішня, а внутрішня не є достатньо добре сформованою.

Реалізація структурно-логічної моделі формування професійної ідентичності майбутніх фахівців медичної галузі в умовах формувального дослідження здійснювалася на навчальних заняттях, виробничій практиці, в умовах семінарів-тренінгів та шляхом організації релевантного навчально-професійного середовища. Це позначилось на зростанні показників професійної ідентичності за всіма критеріями в експериментальних групах, на відміну від контрольних груп. Динаміка інтегрального рівня сформованості професійної ідентичності майбутніх фахівців медичної галузі на першому та другому зрізах в експериментальних і контрольних групах відрізняється. Більш висока різниця між результатами другого й першого зрізів виявлена в експериментальних групах, ніж у контрольних (табл. 1).

Таблиця 1

**Динаміка рівня сформованості професійної ідентичності досліджуваних
(%, критерій Т-Віллкоксона)**

Курс	Експериментальні групи								Контрольні групи							
	Рівні						Критерій Віллкоксона		Рівні						Критерій Віллкоксона	
	Низький		Середній		Високий				Низький		Середній		Високий			
	1-й зріз	2-й зріз	1-й зріз	2-й зріз	1-й зріз	2-й зріз	1-й зріз	2-й зріз	1-й зріз	2-й зріз	1-й зріз	2-й зріз	1-й зріз	2-й зріз	T	p
1	47,6	21,4	38,1	54,8	14,3	23,8	235	0,05	51,2	46,3	36,6	39,0	12,2	14,6	111	не знач.
3	48,6	8,6	40,0	68,6	11,4	22,9	221	0,05	56,7	50,0	36,7	36,7	6,7	13,3	94	не знач.
6	26,3	5,3	50	71,1	23,7	23,7	241	0,05	34,4	28,1	46,9	50,0	18,8	21,9	123	не знач.

За результатами першого зрізу показники експериментальних (ЕГ) і контрольних груп (КГ) майже ідентичні: на першому курсі низький рівень сформованості професійної ідентичності показали 47,6 % досліджуваних експериментальної (ЕГ1) та 51,2 % контрольної (КГ1) груп, середній – 38,1 % ЕГ1 та 36,6 % КГ1, високий – 14,3 % ЕГ1 та 12,2 % КГ1; на третьому курсі низький рівень сформованості професійної ідентичності показали 48,6 % досліджуваних експериментальної (ЕГ3) та 56,7 % контрольної (КГ3) груп, середній – 40,0 % ЕГ3 та 36,7 % КГ3, високий – 11,4 % ЕГ3 та 6,7 % КГ3; на шостому курсі низький рівень сформованості професійної ідентичності показали 26,6 % досліджуваних експериментальної (ЕГ6) та 34,4 % контрольної (КГ6) груп, середній – 50,0 % ЕГ6 та 50,0 % КГ6, високий – 23,7 % ЕГ6 та

18,8 % КГ6. Відмінності замірів першого зрізу експериментальних і контрольних груп на першому, третьому та шостому курсах, що визначені за допомогою критерію Т-Вілкоксона, виявилися статистично не значимими.

Другий зріз на кожному з курсів показав зростання рівня професійної ідентичності в експериментальних і не істотні зміни в контрольних групах: на першому курсі низький рівень виявили 21,4 % досліджуваних експериментальної (ЕГ1) і 46,3 % контрольної (КГ1) груп, середній – 54,8 % ЕГ1 і 39,0 % КГ1, високий – 23,8 % ЕГ1 і 14,6 % КГ1 (міжгрупові відмінності результатів 2-го і 1-го зрізів в ЕГ статистично значимі: $T_{1\text{ ЕГ}} = 235$ при $p \leq 0,05$, в КГ – не значимі), на третьому курсі низький рівень показали 8,6 % досліджуваних експериментальної (ЕГ3) і 50,0 % контрольної (КГ3) груп, середній – 68,6 % ЕГ3 і 36,7 % КГ3, високий – 22,9 % ЕГ3 і 13,3 % КГ3 (міжгрупові відмінності результатів 2-го і 1-го зрізів в ЕГ статистично значимі: $T_{3\text{ ЕГ}} = 221$ при $p \leq 0,05$, в КГ – не значимі); на шостому курсі низький рівень сформованості професійної ідентичності показали 5,3 % студентів експериментальної (ЕГ6) і 28,1 % контрольної (КГ6) груп, середній – 71,1 % ЕГ6 і 50,0% КГ6, високий – 23,3 % ЕГ6 і 21,9 % КГ6 (міжгрупові відмінності результатів 2-го і 1-го зрізів в ЕГ статистично значимі: $T_{6\text{ ЕГ}} = 241$ при $p \leq 0,05$, в КГ – не значимі).

Результати формувального етапу експериментальної роботи доводять ефективність розробленої та впровадженої моделі як системи створення ефективних педагогічних умов формування професійної ідентичності майбутніх фахівців медичної галузі.

ВИСНОВКИ

1. На основі комплексного аналізу наукових праць, результатів констатувального експерименту доведено недостатню дослідженість сутності та структури професійної ідентичності майбутніх фахівців медичної галузі. З'ясовано, що професійна ідентичність є дериватом поняття «ідентичність», предметом досліджень гуманітарних наук, міждисциплінарним поняттям. Її сутність визначається ототожненням професіонала (майбутнього професіонала) із суб'єктом професійної діяльності та взаємодії, відчуттям автентичності професійної позиції; ставленням до професії, професійної спільноти й до себе як до професіонала, усвідомлену частку якого становить професійна Я-концепція. Змістову основу професійної ідентичності фахівця визначають вимоги до професіонала та умови праці: гуманітарна спрямованість, висока відповідальність, когнітивна складність, комунікативна

та емоційна насиченість, що орієнтовані на сучасні світові стандарти. Визначено професійну ідентичність майбутнього фахівця медичної галузі як суб'єктивний феномен, що складається з аксіологічного, когнітивного, емоційного та поведінкового компонентів, вирізняється соціальним та особистісним аспектами, містить змістово-специфічну сторону ідентичності, пов'язану з особливостями професійної діяльності у сфері охорони здоров'я.

Визначено психолого-педагогічні характеристики процесу формування професійної ідентичності: у динамічному аспекті професійна ідентичність обумовлюється внутрішньоідентифікаційними процесами (механізмами) особистості (зіставленням, ототожненням і відчуженням, автентизацією) та зовнішніми чинниками (професійною діяльністю, професійною взаємодією, професійним навчанням і професійною рефлексією), в онтогенетичному – етапності її становлення в професіогенезі, зокрема й у період навчання у вищій школі. З'ясовано, що процес формування професійної ідентичності майбутніх фахівців медичної галузі проходить три етапи: адаптаційний, стабілізувальний та уточнювальний. Професійна ідентичність майбутніх фахівців медичної галузі характеризується спрямуванням на світові стандарти медичної допомоги (які закладені в основу реформування системи охорони здоров'я) і постає в образі ідеального фахівця як цільового орієнтира медичної освіти. Специфічним щодо процесу педагогічного формування професійної ідентичності є актуалізація у студентів динамічних особистісних процесів ідентифікації, самоідентифікації, рефлексії, самоактуалізації в ході опанування професією, забезпечення їх суб'єктної професійної позиції при усвідомленні основ науково-природничого та професійного світогляду, гуманітарної та деонтологічної спрямованості медичної професії.

2. З урахуванням принципів змістової та конструктивної валідності розроблено діагностичний інструментарій для визначення сформованості професійної ідентичності в майбутніх фахівців, де компонентний склад професійної ідентичності слугує критеріями, а визначальні характеристики цих компонентів – дослідницькими параметрами. Результати проведеного констатувального емпіричного дослідження показали, що освітній процес закладу вищої освіти має значний нереалізований потенціал для цілеспрямованого формування професійної ідентичності, однак на сьогодні заклади вищої освіти забезпечують невисокий рівень сформованості професійної ідентичності майбутніх фахівців медичної галузі на різних етапах їхньої підготовки.

3. Обґрунтовано модель формування професійної ідентичності в майбутніх фахівців медичної галузі в освітньому процесі вищої школи, яка містить п'ять блоків: цільовий (мета й завдання формування ідентичності), концептуальний (концепції професійної ідентичності та процесів її формування),

змістово-процесуальний (зміст формування, форми, методи навчання, етапи), оцінний (критерії оцінки, статуси, рівні сформованості) та результативний (результат формування). Модель передбачає комплексну педагогічну діяльність спрямовану на: формування предметної основи професійної ідентичності (науково-природничого світогляду, клінічно-професійного світогляду, професійно-комунікативної компетентності, деонтологічної позиції) при опануванні навчальних дисциплін; практичну верифікацію та корекцію професійної ідентичності студентів під час проходження виробничої практики; усвідомлення аксіологічної позиції, створення релевантного навчально-професійного середовища для безпосереднього здійснення професійноорієнтованої комунікації та взаємодії, навчальних ресурсів для опанування професією та професійного самовдосконалення, кар'єрного проектування при проходженні спеціальних семінарів-тренінгів.

4. Результати педагогічного експерименту показали ефективність моделі формування професійної ідентичності майбутніх фахівців медичної галузі на всіх етапах навчання, що підтверджено наявністю статистично достовірних позитивних змін в експериментальних групах ($T_{1\text{ ЕГ}} = 235$, $T_{3\text{ ЕГ}} = 221$; $T_{6\text{ ЕГ}} = 241$ – статистично значимі при $p \leq 0,05$) і відсутністю таких змін у контрольних групах ($T_{1\text{ КГ}} = 111$, $T_{3\text{ КГ}} = 94$; $T_{6\text{ КГ}} = 123$ – статистично не значимі): у експериментальних групах відсоток досліджуваних з високим і середнім рівнями сформованості професійної ідентичності зріс на першому курсі на 9,5% і 16,7%, на третьому – на 11,4% і 28,6%, на шостому зріс у середньому на 21,1% і не змінився на вищому, у контрольних групах відсоток досліджуваних з високим і середнім рівнем зріс на першому курсі на 2,4% і 2,4%, на третьому – на 6,7% і 0%, на шостому – на 3,1% і 3,1%.

5. Результати дослідження склали наукову основу для розроблення методичного забезпечення, спрямованого на формування професійної ідентичності майбутніх фахівців медичної галузі в закладах вищої освіти, до складу якого входять: методичні рекомендації щодо актуалізації формування професійної ідентифікації у педагогічній взаємодії викладача зі студентами при викладанні фундаментальних, гуманітарних і клінічних дисциплін, у процесі організації виробничої практики; настанови щодо створення релевантного навчально-професійного середовища; програми семінарів- тренінгів професійної ідентичності.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми формування професійної ідентичності майбутніх фахівців медичної галузі й має перспективи подальшого розгортання в напрямку вивчення специфіки розвитку фахової ідентичності в процесі післядипломної медичної освіти.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, у яких опубліковано основні наукові результати дисертації

Навчально-методичні посібники

1. Касьянова О. М., Разумна А. Г. Діагностика педагогічної майстерності викладача вищої школи : навчально-методичний посібник для самостійної роботи слухачів. Харків : ХМАПО, 2018. В 2-х ч. : ч. 1 – 38 с., ч. 2 – 40 с.
2. Разумна А. Г. Методичні рекомендації щодо формування професійної ідентичності майбутніх фахівців медичної галузі у закладах вищої освіти. Харків : ХМАПО, 2020. 40 с.
3. Разумна А.Г. Формування професійної ідентичності фахівців медичної галузі в закладах вищої освіти : навчально-методичний посібник. Харків : ХМАПО, 2019. В 2-х ч. : ч. 1 – 56 с., ч. 2 – 39 с.

Статті в наукових виданнях

4. Разумна А.Г. Педагогічні чинники формування професійної ідентичності майбутнього медичного фахівця в умовах вишу. *Теорія і практика управління соціальними системами*. Щоквартальний науково-практичний журнал. 2019. № 1. С. 16–28.
5. Разумна А. Г. Управління формуванням нормативної професійної ідентичності майбутніх медиків. *Теорія і практика управління соціальними системами*. Щоквартальний науково-практичний журнал. 2018. №1. С.26 – 38.
6. Разумна А. Г. Психолого-педагогічні умови врахування особливостей професійної ідентичності студентів, що набувають другу вищу освіту. *Вісник ХНПУ імені Г. С. Сковороди. Психологія*. 2017. Вип. 55. С. 345–355.
7. Разумна А. Г. Персоніфікація і персоналізація в структурі професійної ідентичності майбутніх психологів, які набувають другу вищу освіту. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: «Психологічні науки»*. 2016. Вип. 3. Том 2. С.81–87.

Статті в зарубіжних виданнях

8. Разумная А.Г. Метапрофессиональная идентичность студентов, получающих второе высшее образование. *Фундаментальні та прикладні дослідження у практиках провідних наукових шкіл*. 2016. Том 18. № 6. С. 73–82.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

9. Разумна А. Г. Проспективна ідентичність як феномен особистості, що розвивається. *Шляхи оновлення змісту та якості освіти* : матеріали наук.-практ. конф. (м. Харків, 11 травня 2011 р.). Харків, 2011. С. 429–434.

10. Разумна А. Г., Тадіян С. В. До психотехнологічної моделі трьохмірної ідентичності. *Шляхи оновлення змісту та якості освіти* : матеріали наук.-практ. конф. (м. Харків, 11 травня 2011 р.). Харків, 2011. С. 421–429.

11. Разумна А. Г. Інтерпретація суб'єктивних смислових дистанцій та психосемантична оцінка структури проспективно-професійної ідентичності майбутніх психологів. *Науково-методичне забезпечення якості освіти та його психологічний супровід* : матеріали наук.-практ. конф. (м. Харків, 20 квітня 2012 р.). Харків, 2012. С. 264–281.

12. Разумная А.Г. К разработке метакритериев проспективной профессиональной идентичности студентов. *Харківська школа психології: спадщина і сучасна наука* : тези доповідей Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 19–20 жовтня 2012 р.). Харків, 2012. С. 206–207.

13. Разумная А. Г. «Элемент идентичности» как психологический конструкт индивидуального самосознания. *Когнітивні та емоційно-поведінкові фактори повноцінного функціонування людини: культурно-історичний підхід* : матеріали 1 Міжнар. конф. (м. Харків, 18–19 жовтня 2013 р.) Харків, 2013. С. 206–207.

14. Разумна А. Г. Модель особистісних детермінант професійного вибору як системотворча проспективно-професійної ідентичності особистості. *Організаційно-методичне забезпечення моніторингових досліджень якості освіти* : матеріали наук.-практ. конф. (м. Харків, 2013 р.). Харків, 2013. С. 281–289.

15. Разумна А. Г. Суб'єктна модель професійно-трудової ідентичності. *Психолого-педагогічні та управлінські концепти розвитку сучасної освіти* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 23 квітня 2015 р.). Харків, 2015. С. 302–310.

16. Разумна А. Г. Персоніфікація та персоналізація в структурі професійної ідентичності майбутніх психологів. *Управлінські та психологічні аспекти професійної підготовки фахівців в умовах інноваційного розвитку освіти* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 20 квітня 2016 р.). Ч. 1. Харків, 2016. С. 162–166.

17. Разумна А. Г. Особливості професійної ідентичності та очікуваних професійних перспектив у студентів-психологів, що набувають другу вищу освіту. *Освіта крізь усе життя: теоретико-методичні пріоритети розвитку* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 20 квітня 2017 р.). Ч. 1. Харків, 2017. С. 63–67.

18. Касьянова О. М., Разумна А. Г. До проблеми формування нормативної професійної ідентичності майбутніх медичних працівників. *Актуальні питання підвищення якості освітнього процесу* : збірник тез наук.-практ. конф. з міжнар. участю (м. Івано-Франківськ, 11 травня 2018 р.). Івано-Франківськ, 2018. С. 141.

19. Касьянова О. М., Корж Г. В., Долгопол О. О., Разумна А. Г., Швецова Г. А., Андрейко Я. В. Аксіологічний та антропологічний виміри професійної підготовки майбутніх лікарів. *Гуманітарні виміри трансформації сучасної вищої медичної освіти* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 17–18 травня 2018 р.). Київ, 2018. С. 103–104.

20. Касьянова О. М., Разумна А. Г., Швецова Г. А., Шахова Г. А., Каруник К. Д., Зюзько В. В. Педагогічні умови формування професійної ідентичності майбутніх фахівців сфери охорони здоров'я. *Інновації у вищій медичній та фармацевтичній освіті України* : матеріали XVI Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю (м. Тернопіль, 16–17 травня 2019 р.). Тернопіль, 2019. С. 91–92.

21. Касьянова О. М., Разумна А. Г. Вплив навчально-професійного середовища на формування професійної ідентичності. *Сучасна вища освіта: проблеми та перспективи* : тези доповідей XVI Всеукр. науково-практичної конференції студентів, аспірантів і науковців (м. Дніпро, Університет імені Альфреда Нобеля, 21 березня 2019 р.). Дніпро, 2019. С. 109–112.

22. Разумна А. Г. Модель педагогічних умов формування професійної ідентичності у майбутніх фахівців сфери охорони здоров'я. *Сучасна вища освіта: проблеми та перспективи* : тези доповідей XVI Всеукр. науково-практичної конференції студентів, аспірантів і науковців (м. Дніпро, Університет імені Альфреда Нобеля, 21 березня 2019 р.). Дніпро, 2019. С. 179–180.

23. Разумна А. Г. Професійна ідентичність як феномен розвитку особистості майбутнього фахівця. *Проблеми саморозвитку особистості в сучасному українському соціумі* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 21 березня 2019 р.). Харків, 2019. С. 71–74.

24. Разумна А. Г. Педагогічні умови формування професійної ідентичності майбутнього фахівця сфери охорони здоров'я в закладах вищої медичної освіти. *Методичні аспекти забезпечення якості післядипломної освіти на основі компетентнісного підходу* : матеріали наук.-методолог. семінару. Харків, 2019. С. 22–34.

25. Разумна А. Г. Професійна складова в структурі ідентичності майбутнього лікаря. *Шляхи підвищення якості підготовки студентів і аспірантів медичних університетів у контексті викладання соціогуманітарних дисциплін* : збірник тез наради-семінару (м. Запоріжжя, 16 січня 2020 р.). Запоріжжя. 2020. С. 39–42.

26. Разумна А. Г. Модель формування професійної ідентичності майбутніх фахівців медичної галузі у ЗВО. *Освіта дорослих: світові тенденції, українські реалії та перспективи* : монографія. Київ, Харків : Інститут освіти дорослих НАПН України імені І. Зязюна, Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, 2020. С. 199–204.

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

27. Касьянова О. М., Долгопол О. О., Разумна А. Г., Швецова Г. А. Сучасні технології навчання у закладах післядипломної медичної освіти. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки*. Чернігів, 2018. Вип. 152. Т. 1. С. 39–45.

28. Разумна А. Г. Розвивальний потенціал методики «Діагностика смислових дистанцій в структурі перспективної професійної ідентичності». *Організація діагностико-експериментальної, самостійної та індивідуальної роботи у змісті підготовки спеціалістів та магістрів в Інституті післядипломної освіти*: матеріали методолог. семінару. Харків, 2013. С. 108–122.

АНОТАЦІЯ

Разумна А. Г. Формування професійної ідентичності майбутніх фахівців медичної галузі у закладах вищої освіти. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти». – Національний медичний університет імені О. О. Богомольця, МОЗ України, Київ, 2020.

У дисертації розкрито теоретичні та емпіричні результати розв’язання проблеми формування професійної ідентичності майбутніх фахівців медичної галузі в закладах освіти, *уперше* запропоновано авторське трактування структури професійної ідентичності майбутніх фахівців медичної галузі; розроблено критерії, показники, рівні сформованості професійної ідентичності, педагогічна модель її формування в закладах вищої освіти; *набули подальшого розвитку* визначення змісту та діагностичний інструментарій для визначення сформованості професійної ідентичності в майбутніх фахівців медичної галузі; *уточнено* поняття професійної ідентичності майбутнього фахівця медичної галузі.

Ключові слова: професійна ідентичність майбутніх фахівців медичної галузі, формування професійної ідентичності, педагогічні чинники формування професійної ідентичності майбутніх фахівців медичної галузі, модель формування професійної ідентичності майбутніх фахівців медичної галузі в закладі вищої освіти, ідентифікація та самоідентифікація, семінар-тренінг професійної ідентичності, навчально-професійне середовище.

ANNOTATION

Razumna A. H. Formation of Professional Identity of Future Medical Specialists in Higher Educational Institutions. – Qualifying scientific work manuscript copyright.

The dissertation for scientific degree of candidate of pedagogical sciences on a specialty 13.00.04 – “Theory and Methods of Professional Education”. – Bogomolets National Medical University, Ministry of Health of Ukraine, Kyiv, 2020.

The dissertation reveals the theoretical and empirical results of solving the problem of forming the professional identity of future medical specialists in educational institutions, identifies the features and basic pedagogical conditions of this process, developed a model of its implementation in the pedagogical process.

The professional identity of future medical specialists is a four-component structure in which each of the components has a social and personal determination: 1) axiological – the value of the profession for the personality of the specialist (personal); acceptance by the personality the values of the profession (social), determination of one’s own professional self-worth (personal); 2) cognitive – awareness by a specialist the social essence and subject content – fundamental-scientific, clinical, communicative and deontological – of professional activity, professional community and its place in it (social); awareness by a specialist professional demand and career opportunities in the profession (personal), own educational and professional potential for mastering the profession (personal); 3) affective – emotional attitude to the profession (social) and attitude to oneself (personal); 4) behavioral – patterns of actualization of the professional identity of the specialist in activity and interaction (social), patterns of self-regulation in professional activity (personal). Identified components in the assessment of the formation of professional identity play the function of criteria, and their intra- component constituents – parameters. Instrumentalization of identified assessment parameters led to the development of a diagnostic apparatus for determining the state of students’ professional identity formation.

The identified components of professional identity, their dynamic properties and pedagogical conditions of formation became the basis for the development of a model of formation of professional identity of future medical specialists in higher educational institutions. The constructed model of formation of professional identity of future medical specialists includes purpose-oriented (goal and task), conceptual (concepts of determining the structure, factors and conditions of formation; scientific and pedagogical approaches in formation), content-activity (content – substantive and psychological, forms – formal and informal, methods – dialogical, contextual, role, practical, etc. and stages of formation), evaluation (criteria, statuses and levels), effective (result) blocks.

The scientific results of the research is that

for the first time the author's interpretation of the structure of professional identity of future medical specialists is proposed; criteria, indicators, levels of professional identity of future medical specialists is developed; the model of formation of professional identity of future medical specialists in higher educational institutions is developed;

has been further developed the analysis of the content of professional identity of future medical specialists; diagnostic tools for determining the level of professional identity of future medical specialists;

has been clarified the concept of professional identity of the future medical specialist, separated from other variants of professional identity, the signs of their differentiation are determined.

Key words: professional identity of future medical specialists, formation of professional identity, pedagogical factors of formation of professional identity of future medical specialists, model of formation of professional identity of future medical specialists in higher educational institution, identification and self-identification, seminar-training of professional identity, educational and professional environment.

Підп. до друку 22.07.2020 . Формат 60x84_{1/16}. Умов. друк. арк. 0,9.
Тираж 100 прим. Ціна договірна.

Віддруковано в типографії ФОП Андреев К.В.

61157, Харків, вул. Богомольця, 9, кв. 50.

Свідоцтво про державну реєстрацію №24800170000045020 від 30.05.2003 р.
er.zakaz@gmail.com тел. 063-993-62-73